

УДК 811.161.3

А. А. Кірду́н

Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт

**ФАРМАЛЬНА-СЕМАНТЫЧНАЯ АРГАНІЗАЦЫЯ
СЛОВАЎТВАРАЛЬНЫХ ГНЁЗДАЎ
З ЗЫХОДНЫМ ТЭМПАРАЛЬНЫМ СЛОВАМ
У СІНХРОННА-ДЫНАМІЧНЫМ АСПЕКЦЕ**

Словаўтваральнае гняздо (СГ) – гэта сукупнасць слоў, аб’яднаных на падставе фармальнай і сэнсавай агульнасці караня і ўпарадкаваных паводле словаўтваральна-матывацыйных сувязей. Непасрэдна ў вусным ці пісьмовым маўленні СГ не выдзяляюцца, яны з’яўляюцца даследчыцкімі пабудаваннямі і адносяцца да класіфікацыйных адзінак дэрывацыйнай сістэмы. У гэтых складаных канструкцыях адлюстраваны ўсе заканамернасці сувязей адзінак словаўтварэння, лексікі і мовы ў цэлым. Менавіта таму, нягледзячы на пяцідзсяцігадовую гісторыю выкарыстання, гнездавы падыход да вывучэння дэрывацыйнай і лексічнай падсістэм мовы па-ранейшаму актуальны. У дадзеным артыкуле ажыццёўлена спроба разгляду СГ з зыходнымі тэмпаральнымі словамі ў сінхронна-дынамічным аспекце. З апорай на раней праведзенае даследаванне СГ, пабудаваных на моўным матэрыяле другой паловы ХХ ст., паказаны змяненні ў іх фармальна-семантычнай арганізацыі, што адбыліся за апошнія гады ХХІ ст. Крыніцай выбаркі лексічных новаўтварэнняў паслужылі беларускамоўныя інтэрнэт-тэксты рознай жанравай прыналежнасці. Вызначана, што на сучасным этапе структура шэрагу СГ стала больш складанай у параўнанні з папярэднім перыядам. Разам з тым фактары, што ўплываюць на рэалізацыю дэрывацыйнага патэнцыялу зыходных слоў СГ, застаюцца нязменнымі: часцінамоўная і стылістычная прыналежнасць зыходнага слова, ступень яго ўжывання, паходжанне. Такая характарыстыка, як адназначнасць ці мнагазначнасць не з’яўляецца рэлевантнай для словаўтваральнай прадуктыўнасці зыходнага слова.

Ключавыя словы: словаўтваральнае гняздо (СГ), зыходнае слова СГ, матываванае слова, словаўтваральны ланцужок, тэмпаральная лексіка, лексічныя новаўтварэнні.

A. A. Kirdun

Belarusian State Technological University

**FORMAL-SEMANTIC ORGANIZATION
OF DERIVATIONAL FAMILY OF WORDS
WITH INITIAL TEMPORAL WORD
IN SYNCHRONOUS-DYNAMIC ASPECT**

Derivational family of words (DFW) – this is a set of words, united on the basis of formal and semantic commonality of the root and ordered by word-formation and motivational connections. Directly in oral or written speech DFW do not stand out, they are research constructions and belong to the classification units of the derivational system. These complex constructions reflect all the laws of relations between units of word formation, vocabulary and language as a whole. That is why, despite the fifty-year history of use, the nest approach to the study of derivational and lexical subsystems of the language is still relevant. This article attempts to consider the DFW with the original temporal words in the synchronous-dynamic aspect. Based on the previously conducted research DFW, built on the language material of the second half of the twentieth century, shows the changes in their formal semantic organization that occurred in the last years of the XXI century. The source of the sample of lexical innovations was the Belarusian-language Internet texts of various genres. It is determined that at the present stage, the structure of a number of DFW has become more complex compared to the previous period. However, factors affecting the realization of derivational potentials of their initial word remain the same: belonging to parts of speech and stylistic affiliation of the initial word, the degree of its use, origin. Characteristics such as unambiguity or ambiguity is not relevant for derivational productivity of the initial word.

Key words: derivational family of words (DFW), initial word of DFW, motivated words, derivational chain, temporal vocabulary, lexical tumors.

Уводзіны. Вывучэнне заканамернасцей папаўнення і ўпарадкавання лексікі адносіцца да ліку перманентных задач лінгвістыкі, што тлу-

мачыцца, па-першае, зменлівасцю і шматлікасцю адзінак лексічнага ўзроўню, а па-другое, разнастайнасцю і шматпланавасцю іх адносінаў.

Адным з важнейшых класіфікатараў лексікону з’яўляецца словаўтваральнае гняздо (далей – СГ), у якім лексічныя адзінкі аб’ядноўваюцца на падставе фармальнай і сэнсавай агульнасці караня і ўпарадкоўваюцца паводле словаўтваральна-матывацыйных сувязей.

У беларускім мовазнаўстве ўжо выкананы шэраг даследаванняў асобных груп СГ. У прыватнасці, аўтарам дадзенага артыкула ў 2010 г. пад кіраўніцтвам прафесара Лукашанца А. А. была абаронена кандыдацкая дысертацыя, прысвечаная вывучэнню структурна-семантычнай арганізацыі СГ з зыходным тэмпаральным словам ці, інакш, такім словам, якое хаця б у адным са сваіх значэнняў адлюстроўвала сацыяльна абумоўленыя часавыя характарыстыкі рэчаіснасці і пры гэтым з’яўлялася нематываваным [1].

У межах праведзенага даследавання ўстаноўлены корпус нематываваных тэмпаральных слоў, зроблена іх характарыстыка паводле семантычнага аб’ёму і марфемнага складу. На базе абазначаных моўных адзінак пабудаваны і прааналізаваны 106 адназоўнікавых СГ (1172 матываваныя адзінкі), 16 адпрыметнікавых СГ (793 матываваныя адзінкі) і 10 адпрыслоўных СГ (47 матываваных адзінак). Паводле магутнасці (колькасных паказчыкаў лексічнага складу) гэтыя СГ падзяляюцца на мікрагнёзды, якія маюць мінімальную колькасць дэрыватаў, і макрагнёзды, у якія аб’ядноўваюцца больш за 10 матываваных адзінак [2, с. 116]. Першыя ўтвараюцца ад слоў, што ўваходзяць у лексіка-семантычныя групы (далей – ЛСГ): “назвы пэўных прамежкаў часу”, сярод якіх: а) назвы геалагічнай гісторыі Зямлі (*неаліт, палеаген, палеазой, палеаліт, палеацэн, эон, эра* і інш.) і б) назвы прыродных з’яў (*зара, сезон, парб*); “назвы дзён тыдня” (*панядзелак, аўторак, чацвер, пятніца, субота, нядзеля*); “назвы месяцаў” (*студзень, люты, сакавік, красавік, май, травень* і інш.); “назвы дня адносна яго адметнасці/неадметнасці для грамадскасці” (*свята, будзень, дата, юбілей*); “назвы свят” (*Каляды, Благовешчанне, Купала, Пасха, Спас*); “назвы форм грамадскай арганізацыі часу” (*дэкада, квартал, семестр, сесія, тайм* і інш.); “назвы прамежкаў часу, прызначанага для перапынку ў якой-небудзь дзейнасці” (*абед, антракт, вакацыі, канікулы, сіеста*); “назвы няпэўных прамежкаў часу” (*эпоха, момант, міг, перыяд* і інш.); “назвы часовага парадку” (*старт, канец, фініш, фінал* і інш.); “словы, якія ўказваюць на час адносна нейкага моманту” (*заўтра, сягоння, сяголета, учора, цяпер*); “словы, якія ўказваюць на няпэўны час” (*калі, тады*); “словы, якія ўказваюць на доўгую працягласць чаго-небудзь у часе” (*заўсёды,*

заўжды, спакон). Вяршынямі макрагнёздаў з’яўляюцца словы такіх ЛСГ, як “назвы адзінак вымярэння часу і іх частак” (*секунда, мінута, хвіліна, гадзіна, суткі, тыдзень, месяц, год, век*), “назвы частак сутак” (*раніца, дзень, вечар, ноч*), “назвы пор года” (*вясна, лета, восень, зіма*), “словы, якія характарызуюць працягласць існавання каго-, чаго-небудзь у часе” (*заўсёды, заўжды, спакон*), “словы, якія характарызуюць паўторнасць чаго-небудзь у часе” (*рэдка, часты, настаянны, рэгулярны, хранічны*), “словы, якія характарызуюць парадак існавання каго-, чаго-небудзь у часе” (*новы, позні*). Паводле структуры СГ з зыходным тэмпаральным словам дзеляцца на слабаразгорнутыя (двух-слоўныя, ланцужковыя, веерныя) і моцна-разгорнутыя (ланцужкова-веерныя і веерна-ланцужковыя) [2, с. 114–115].

Пры вывучэнні характару словаўтваральна-семантычных сувязей паміж зыходнымі словамі (вяршынямі СГ) і іх дэрыватамі высветлілася, што на будову СГ уплывае сукупнасць фактараў: часцінамоўная і стылістычная прыналежнасць зыходнага слова СГ, ступень яго ўжывання, паходжанне. Фактар жа мнагазначнасці зыходнага слова з’яўляецца нерэlevantным для магутнасці і структуры СГ. Разам з тым асабліваасцю семантычнай арганізацыі СГ з зыходным тэмпаральным словам з’яўляюцца: словаўтваральна-празмернасць (ці, інакш, утварэнне ў адным СГ некалькіх дэрыватаў з тоесным значэннем) і словаўтваральна-недастатковасць, “лакунарнасць” (ці, інакш, незапоўненасць існуючай у моўнай сістэме “клеткі” [3, с. 15]).

Падчас дысертацыйнага даследавання фактычны матэрыял быў атрыманы метадам суцэльнай выбаркі з разнастайных лексікаграфічных і энцыклапедычных крыніц беларускай мовы. Гэта значыць, што прыведзеныя вышэй палажэнні грунтуюцца на аналізе лексікі другой палавы XX ст. Наступны заканамерны этап працы – вывучэнне тых змяненняў у фармальна-семантычнай арганізацыі СГ з зыходным тэмпаральным словам, што адбыліся за апошнія гады XXI ст. у сувязі з увядзеннем у актыўны ўжытак моўных адзінак, якія раней не фіксаваліся ў лексікаграфічных крыніцах.

Асноўная частка. Лексічныя новаўтварэнні для дадзенага даследавання атрыманы шляхам суцэльнай выбаркі з беларускамоўных інтэрнэт-тэкстаў рознай жанравай прыналежнасці. Зварот менавіта да інтэрнэт-дыскурсу як да крыніцы лінгвістычнай інфармацыі звязаны перш за ўсё з тым, што сёння менавіта ў ім “нараджаецца” вялікая колькасць новых моўных адзінак і адбываецца семантычнае або стылістычнае пераўтварэнне тых лексем, што ўжо зафіксаваны ў лексікаграфічных выданнях. Як справядліва

адзначае М. Д. Голёў, найважнейшай характарыстыкай даных інтэрнэту з’яўляецца іх “квантатывная магутнасць”, якая выразна бачна на фоне частотных слоўнікаў [4, с. 197]. Дзякуючы магчымасцям сучасных браўзераў у даследчыка існуе доступ да мноства кантэкстаў ужывання моўных адзінак, што дазваляе вызначыць іх якасныя характарыстыкі, атрымаць інфармацыю аб семантычных, стылістычных і іншых варыянтах.

Па выніках нашай выбаркі можна канстатаваць, што на працягу апошняга дзесяцігоддзя лексічны склад многіх СГ з зыходным тэмпаральным словам папоўніўся найперш за кошт патэнцыяльных лексічных адзінак – такіх слоў, якія раней не фіксаваліся ў лексікаграфічных крыніцах, але існавалі ў мове патэнцыяльна. На дадзены момант лексемы ўвайшлі ў актыўны ўжытак, але ж пры гэтым яны створаны па прадуктыўных мадэлях беларускага словаўтварэння, без парушэння яго законаў. Сярод новаўтварэнняў у першую чаргу вылучаюцца адназнікавыя суфіксальныя прыметнікі са значэннем ‘які адбываецца на працягу таго часу або ў той час, што названы матывальным словам’:

серада → *серад-ав-ы*: Як звычайна, **серадовую** раницу сустракаем свежай падборкай ліквід-драмнбэйсу ад Finds (<https://ru-ru.facebook.com/radioplato.by/posts>); 29 чэрвеня ў 19:00 жыхары Віцебска накіраваліся на традыцыйныя ўжо **серадовыя** гулянні на плошчы Перамогі і трапілі ў залеву (<https://news.vitebsk.cc/2011/06/29/u-vitsebsku-pagulyali-ale-nestantsavali/>);

пятніца → *пятніц-ав-ы*: “Горад святла” – адно з дзясяткаў мерапрыемстваў з праграмы святкавання 1000-годдзя Берасця. У першы, **пятніцавы**, дзень урачыстасцяў найбольшая колькасць наведвальнікаў з усіх святочных пляцовак менавіта на “Горадзе святла” (<https://www.racyja.com/kultura/berastse-svyatkue-1000-goddze/>);

май → *ма-ёв-ы*: Чарговы раз на нашым хутары адбудуцца ... фолькавыя танцавальныя спатканні, што набылі назву “Ноч танцаў у **маёвым** садзе” (<https://ragna.by/21613>); А з вёскі **маёвы** вечар даносіў такі прыгожы спеў, нібы не людзі, а самі анёлы спявалі, славячы Бога (<http://www.ostrovets.by/news/obshchestvo/duhovnost/news/talanty-i-poklonniki/news7403.html>);

сакавік → *сакавік-ав-ы*: Пачуць альбомы гуртоў “Крумкач” і “Znich&Rutvica” зможам на **сакавіковым** фэсце ў клубе Бруге ў Мінску (<https://vk.com/bel.svet>); **Сакавіковы** адвечорак 1931 года з дробнай крупкай у твар (http://knihi.com/Maksim_Luzanin/Listy_Charuzaj.html);

ранак → *ранк-ав-ы*: Працоўны дзень Віктар Іванавіч пачынае а 5 гадзіне раницы. Спачатку

косіць для **ранкавага** кармлення стойлавай жывёлы, потым – для закладкі сенажу на зімні фураж (<https://diatlovonews.by/2015/06/chalavek-slavitstva-pratsay/>); Было б добра каб рэйсы ў Берлін былі **ранкавымі**, у такім выпадку будзе дасяжна шмат крутых кірункаў з Берліна (<https://vandrouki.by/2016/ryanair-otkryivaet-bazuv-vilnyuse-ura-novyie-reysyi/>);

момант → *момант-ав-ы*: Жыццё вялікага горада ў **момантавых** замалёўках звычайных вулічных сцянак (<http://knigil.dissers.ru/books/library/2/569-11.php>); Фактычна быў зроблены **момантавы** “зрэз” ведаў навучэнцаў на ўсёй краіне (<http://news.21.by/2006/03/14/24278.html>);

сеанс → *сеанс-ав-ы*: Альтэрнатывай Skype можна назваць рашэнні на аснове пракола SIP. Гэта **сеансавы** пракол сувязі, што забяспечвае перадачу голасу, відэа і сістэм імгненнага абмену наведаннем (<https://www.kv.by/content/naviny-volnaga-pz-44>);

спас → *спас-ав-ы*: Сёлета спаўняецца 950 гадоў з таго дня, як князь Андрэй Багалюбскі заснаваў **спасавыя** хрысціянскія святы (<http://archive.vsr.mil.by/2014/08/23/>); Раней, калі на Яблычцы Спас праглыналі першы кавалачак яблыка, загадвалі **спасвае** пажаданне (<http://krupki.by/index.php/obshchestv/5858>);

неаліт → *неаліт-ав-ы*: **Неалітавы** пласт быў раней знойдзены ў Енікапіда, і знойдзеныя знаходкі змянілі гіторыю Стамбула (<https://be.rayhaber.com/2013/05/yenikapida-neolitik-skandal/>); На землях Беларусі знойдзена каля 600 населішчаў **неалітавага** перыяду (<https://ok.ru/aspoivtsk.kray>).

Прыметнікі *серадовы*, *сеансавы*, *спасавы* ў структуры адпаведных СГ запаўняюць словаўтваральныя “лакуны”, таму што раней гэтыя адзінкі, нягледзячы на адсутнасць абмежавання на спалучальнасць матывальных асноў *серад-*, *сеанс-*, *спас-* з фармантам *-ав-/-ав-*, не знайшлі адлюстравання ў лексікаграфічных крыніцах. Прыметнікі *пятніцавы*, *маёвы*, *сакавіковы*, *ранкавы*, *момантавы*, *неалітавы* дэманструюць праяўленне тэндэнцыі да словаўтваральнай празмернасці, таму што ў адпаведных СГ ужо зафіксаваны дэрываты з тоесным словаўтваральным значэннем: *пятнічны*, *майскі*, *сакавіцкі*, *ранішні*, *маментальны*, *неалітычны*.

Павелічэнне колькасца складу адбылося і сярод прэфіксальна-суфіксальных прыметнікаў са значэннем ‘які займае прамежкавае становішча ў адносінах да аднолькавых прадметаў, паняццяў, з’яў, названых матывальным словам’:

сеанс → *між-сеанс-ав-ы*: ... па сканчэнні 6 месяцаў цалкам выдаляем IP-адрасы, а праз 18 месяцаў – ідэнтыфікатары файлаў cookie і іншыя **міжсеансавыя** ідэнтыфікатары (<http://aboutyourhealthnow.com/bump>);

свята → *між-свят-очн-ы*: Дуэт AGATA (Ірэна Катвіцкая і Аляксей Варсоба) зладзяць цёплы *міжсвяточны канцэрт ва ўтульнай антыкаварні “Дом Фішэра”* (<https://www.facebook.com/domfishera/photos/gm.799698756836983/1268553389833942/>);

урок → *між-уроч-н-ы*: У адказе ... рай-выканкам паведамляе, што сустрэча з кандыдатам з’яўляецца грамадска-важным мерапрыемствам, а таму дзеля бяспекі вучняў у іх былі скарачаны *міжурочныя перапынкі на 5 хвілін* (<https://vitebsk.spring.org/vyasna/4407-smarhon>).

Значна вырасла прадуктыўнасць словаўтваральных мадэлей прэфіксальна-суфіксальных прыметнікаў са значэннямі ‘які непасрэдна папярэдняе па часе таму, што названа матывавальным словам’ і ‘які адбываецца пасля часу, абазначанага матывавальным словам’. Дадзеныя матываваныя адзінкі ўзнікаюць, як і было вызначана раней у дысертацыйным даследаванні [2, с. 111], на базе лексем з семай ‘свята’:

Пасха → *перад-пасх-альн-ы*, *пасля-пасх-альн-ы*: У *пасляпасхальныя* дні мы заўсёды з удзячнасцю ўзгадваем галоўную ісціну, адкрытую людзям: *жыццё перамагае смерць, а свет – цемру* (<https://www.sb.by/articles/uroki-gistoryi-sav.html>); «*Перадпасхальны пост называюць вялікім ня толькі з прычыны яго працягласці, але найперш дзеля яго значэння ў жыцці Царквы і кожнага хрысціянна*» (<https://nn.by/?c=ar&i=104760>);

Купала → *перад-купаль-ск-і*, *пасля-купаль-ск-і*: Асфальтаваная дарога ад Шклова да Александрый, куды прывяла мяне *перадкупальская* вандроўка, віецца праз крутыя пагоркі, лагчыны (<https://www.sb.by/articles/aleksandryyagayuchaya-vada-i-kupalskiya-zory.html>); ... Яны былі на вуснах ва ўсіх, калі тры доўгія дні і кароткія ночы *паслякупальскай* пары Навагрудак зноў быццам стаў вялікакняжацкім Наваградкам... (<https://www.sb.by/articles/dalyekae-svyatlo-grunvalda-1283325259.html>);

юбілей → *перад-юбілей-н-ы*, *пасля-юбілей-н-ы*: Напрыканцы лета пабачыў свет першы *пасляюбілейны* – 101 – нумар часопіса “Дзеяслоў” (<https://dziejaslou.by/>); Гэтым разам на штогадовы і *перадюбілейны* фестываль у Глушы з’ехаліся ўдзельнікі і госці не толькі з Беларусі, але і дзвюх расійскіх абласцей... (<https://bobr.by/news/culture/155494>);

Каляды → *перад-каляд-н-ы*, *пасля-каляд-н-ы*: У веруючых пачынаецца *перадкалядны* час, да якога прымеркаваны іматлікія абрады і звычай (http://www.ostrovets.by/news/zhizn/a_vy_chto_du_maeete/news11439); Англійская футбольная прэм’ер-ліга закончыла традыцыйны *пасля-*

калядны нон-стоп лонданскім дэрбі... (<https://belsat.eu/in-focus/alyaksandra-sasnovich-vyarnulatyutul-pershaj-raketki-belarusi/>).

Высокую частотнасць у беларускамоўных інтэрнэт-тэкстах набылі два адназоўнікавыя суфіксальныя дзеясловы са значэннем ‘праводзіць час, абазначаны матывавальным словам’:

ноч → *ноч-ы-ць*: Хутка бусел змог лётаць самастойна: адпраўляўся на экскурсіі па вёсках, але стабільна вяртаўся на сняданкі і вячэры. Часам *ночыў* на доме Кандралёў, часам – на хатах суседзяў (<https://nn.by/?c=ar&i=216976>);

вясна → *весн-ава-ць*: Вось так ужо ў прыродзе пераблыталася ўсё. Нават снегіры не зімуюць, а “*вяснуюць*” сёлета ў нас! (<http://sonejka-ja.blogspot.by/94083/>).

Дзеяслоў *ночыць* у стылістычных і семантычных адносінах ідэнтычны дзеяслову *начавець*. Можна сцвярджаць, што ў дадзены момант адбываецца канкурэнцыя гэтых дзвюх ізафункцыянальных моўных адзінак. Акрамя таго, у беларускамоўных інтэрнэт-тэкстах зафіксаваны прэфіксальны дзеяслоў *пераночыць*, які ўтвораны па аналогіі з кадыфікаваным дзеясловам *пераначаваць* і мае ідэнтычнае з ім значэнне ‘дзеянне, названае матывавальным словам, давесці да канца або да якой-небудзь мяжы’: ... *пераночылі* мы ў шыкоўным дызайнерскім гатэлі Івянца (<https://veragodna.livejournal.com/127137.html>); ... у гэтым годзе ў наведвальнікаў “Купальскага кола” будзе магчымасць не толькі традыцыйна *пераночыць* у наметавым летніку, але і спыніцца ў гатэлі ... (<https://afisha.tut.by/news/anews/491845>). Аднак, нягледзячы на дэрывацыйную актыўнасць, дзеяслоў *ночыць* належыць усё ж да словаўтваральнага тыпу, які з’яўляецца малапрадуктыўным у параўнанні са словаўтваральным тыпам, да якога належыць дзеяслоў *начавець* (як і дзеясловы *дняваць*, *вечараваць*, *летаваць*, *зімаваць*). У СГ з зыходным тэмпаральным словам адсутнічаюць дэрываты, пабудаваныя аднатыпна з дзеясловам *ночыць*. Малаверагодна, што і ў перспектыве словаўтваральнае значэнне ‘праводзіць час, абазначаны матывавальным словам’ атрымае рэалізацыю ў словаўтваральным радзе з фармантам *-ы(-і-)*: *ноч* → *ночыць*, але *дзень* → $\emptyset$, *вечар* → $\emptyset$, *лета* → $\emptyset$, *зіма* → $\emptyset$ і г. д.

Дзеяслоў *веснаваць* не толькі натуральна “ўпісваецца” ў словаўтваральны рад дзеясловаў *летаваць*, *зімаваць*, *начавець*, *дняваць*, *вечараваць*, але і, убудоўваючыся паводле словаўтваральна-матывацыйных сувязей у СГ з зыходным словам *вясна*, запаўняе існуючую ў ім “лакуну”.

Змяненне фармальна-семантычнай арганізацыі СГ, утвораных на базе назваў дзён тыдня,

адбылося за кошт кампазітаў з першым кампанентам – займеннікам *што*, які мае значэнне ‘кожны’ і ўказвае на рэгулярную паўторнасць у часе, абазначаным другім кампанентам (назоўнікам), а таксама за кошт адзінак, матываваных гэтымі кампазітамі. Іншымі словамі, на дадзены момант у беларускамоўных інтэрнэт-тэкстах набылі частотнасць матываваныя адзінкі, уключэнне якіх у склад адзначаных СГ уплывае не толькі на іх магутнасць (так як у СГ павялічваецца колькасць дэрыватаў), але і глыбіню (так як у СГ павялічваецца максімальная ступень дэрывацыі):

чацвер → *што-чацвер-о* → *шточацвярг-ов-ы*: У сямейнай кавярні *Жар-Птушка* (каля парку Горкага) *шточацвер* а 19-00 ладзяцца танцы (<http://www.besedka.info/viewtopic.php?f=9&t=2313&start=15>); *Калі вы думаеце, што ў гэты момант успыхнула палкая жарсць і позна ўвечары пасля шточацвярговай* сходкі ў эмэфайскай штаб-кватэры ўжо можна рыўком завешваць шторку – значыць, нічога вы не ведаеце ані пра МФ, ані пра нашых герояў, ані пра сапраўднае каханне (<https://nn.by/?c=ar&i=78818>);

субота → *што-субот-у* → *штосубот-н-і*: У *Петрыкаве*, на пляцоўцы паміж крамамі “*Меркурый*” і “*Тавары для дома*” на вуліцы *Базарнай*, кірмашы будуць праходзіць *штосуботу*... (http://www.petrikov.gomel-region.by/ru/news_raion_ru/view/); *Штосуботнія* прамыя тэлефонныя лініі ўлады з насельніцтвам у Беларусі праводзяцца ўжо чатыры гады (http://www.tvgrodno.by/news/05_03_2018_effektivnost_pryamykh_linii.html);

пятніца → *што-пятніц-ы* → *штопятніч-н-ы*: *Штопятніцы* ўвечары гледачы канала АНТ становяцца сведкамі шоу “*Мой бізнес*”... (<http://www.zhabinka.by/?p=14860>); *Ездзіць стала прасцей, бо пусцілі штопятнічны цягнік*... (<https://www.facebook.com/siadziba/79969875683698/>);

нядзеля → *што-нядзел-ю* → *штонядзель-н-ы*: Тым часам у Берасці ствараецца новая культурніцкая традыцыя. На вуліцы *Савецкай* – самай еўрапейскай у горадзе – *штонядзелю* чытаюць вершы ды абменьваюцца кнігамі (<https://belsat.eu/news/14033/>); 390 гадоў з часу (1629), калі Чачэрск атрымаў прывілей на *штонядзельны* гандаль і на два двухтыднёвыя кірмашы *штогод* (<http://chech-bib.by/Краеведческий-календарь/>).

Павелічэнне колькасці адзінак у самым доўгім у СГ словаўтваральным ланцужку назіраецца і ў іншых гнёздах. У прыватнасці, у СГ з вяршыняй *будзень* матываваныя словы размяркоўваліся на дзвюх ступенях, але пры ўвядзенні ў склад новаўтварэнняў *будзённа* і *будзённа-павярхоўны*, *будзённа-побытавы* максімальнай стала трэцяя ступень: *будзень* →

будзённы (1-я ст.) → *будзённа* (2-я ст.) → *будзённа-павярхоўны*, *будзённа-побытавы* (3-я ст.):

Галерэя пашырылася, ... правяла фестываль і будзённа прадае кнігі на фатаграфіі (<http://kimpress.by/index.phtml?page=2&DomainName=mast&id=1615>); *Вяртанне каманды прайшло будзённа, без кветак і фанатаў* (<https://belsat.eu/news/8357/>); *Яна вучыць высокай праўдзе і чалавечнасці, раскрывае ўнутраны свет чалавека, падымае душу народа над будзённа-павярхоўным і дробязным* (<http://cbs.okclub.by/news/625/>); *Аповед нашага гіда быў будзённа-павярхоўным, хацелася пакінуць групу і ўсё паглядзець самаму* (<https://www.facebook.com/profile.php?id=100023716357523>); ... даследаванне чалавека, яго паводзін, псіхалогіі ў натуральных абставінах, *будзённа-побытавым* клопаце, бескампраміснае следаванне праўдзе жыцця – усё аказалася бліжкім творчаму калектыву кінакампаніі “*Беларусь-фільм*” ... (http://elib.psu.by:8080/bitstream/123456789/20196/1/Апаносович_2017-2.pdf); *Прыём травестацыі, перавод высокіх вобразаў-ідэй антычнай культуры ў будзённа-побытавыя абставіны падкрэсліваюць актуальнасць узнятай праблемы* (<https://studfile.net/preview/8119466/page:5/>).

Заклучэнне. Аналіз беларускамоўных інтэрнэт-тэкстаў дазваляе сцвярджаць, што словаўтваральная сістэма аператыўна і актыўна рэагуе на сацыяльна-эканамічныя, палітычныя і культурныя змены ў грамадстве, ствараючы новыя матываваныя адзінкі для задавальнення ўзнікаючых намінацыйных і камунікацыйных патрэбаў соцыума. У выніку фармальна-семантычная структура шэрагу СГ з зыходным тэмпаральным словам паступова ўскладняецца. Канцавыя звёны тых няпоўных словаўтваральных ланцужкоў, у якіх дзейнічала адноснае абмежаванне на словаўтваральны працэс (неўтварэнне аналагічных матываваных адзінак) [5, с. 117], з цягам часу атрымалі лексічнае напавенне. Разам з тым гэты працэс характэрны пераважна для СГ, якія ўзначальваюцца частотным, камунікацыйна актуальным, стылістычна нейтральным, славянскім па паходжанні назоўнікам ці прыметнікам. Зыходныя словы, якія маюць абмежаваную сферу ўжывання, паранейшаму малаактыўныя і ў словаўтваральных адносінах.

Такім чынам, фактары, што ўплываюць на рэалізацыю дэрывацыйнага патэнцыялу нематываваных тэмпаральных лексем, застаюцца нязменнымі: часцінамоўная і стылістычная прыналежнасць зыходнага слова, ступень яго ўжывання, паходжанне. Фактар адназначнасці/мнагазначнасці не з’яўляецца рэлевантным для словаўтваральнай прадукцыйнасці.

Літаратура

1. Кірду́н А. А. Словаўтваральныя гнёзды тэмпаральнай лексікі ў беларускай мове ў аспекце фармальна-семантычнай сістэмнасці слоўнікавага складу: дыс. ... канд. філал. навук: 10.02.01. Мінск, 2010. 205 л.
2. Кірду́н А. А. Словаўтваральныя гнёзды з зыходным тэмпаральным словам (да праблемы структурнай арганізацыі) // Вес. Нац. акад. навук Беларусі. Сер. гуманітар. навук. 2009. № 3. С. 112–117.
3. Казак М. Ю. Интегративная теория словообразовательного гнезда: грамматическое моделирование; квантитативные аспекты; потенциал; прогнозирование: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01 / Белгород. гос. ун-т. Белгород, 2004. 39 с.
4. Голев Н. Д. Поисквые системы Интернета как лингвистический источник (на примере решения некоторых теоретических и прикладных вопросов русского словообразования) // Новые явления в славянском словообразовании: система и функционирование: доклады XI Междунар. науч. конф. Комис. по славянскому словообразованию при Междунар. ком. славистов. Москва, 24–26 марта 2009 г. / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. М.: Макс Пресс, 2010. С. 197–210.
5. Улуханов И. С. Мотивация в словообразовательной системе русского языка. М.: Азбуковник, 2005. 311 с.

References

1. Kirdun A. A. *Slovautvaral'nyya gnezdy temporal'nyay leksiki u belaruskay move u aspektse formal'na-semantychnay sistemnastsy slounikavaga skladu. Dys. kand. filal. navuk* [Derivational families of words of temporal vocabulary in the Belarusian language considered in formal-semantic vocabulary organization aspect. Cand. Diss.]. Minsk, 2010. 205 p.
2. Kirdun A. A. Word-making nests with the temporal word on the top (to the problem of structural organization). *Vestsi Natsyyanal'nyay akademii navuk Belarusi* [Proceedings of the National Academy of Sciences of Belarus], Humanities series, 2009, no. 3, pp. 112–117 (In Belarusian).
3. Kazak M. Yu. *Integrativnaya teoriya slovoobrazovatel'nogo gnezda: grammaticheskoye modelirovaniye; kvantitativnyye aspekty; potentsial; prognozirovaniye. Avtoref. dis. dokt. filol. nauk* [Integrative theory of word-forming nest: grammatical modeling; quantitative aspects; potential; prediction. Abstract of thesis doct. of filol. sci.]. Belgorod, 2004. 39 p.
4. Golev N. D. Internet search engines as a linguistic source (for example, solutions to some of the theoretical and applied issues of Russian word formation). *Doklady XI Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii Komissii po slavyanskomu slovoobrazovaniyu pri Mezhdunarodnom komitete slavistov "Novyye yavleniya v slavyanskom slovoobrazovanii: sistema i funktsionirovaniye"* [Report of the XI International Scientific Conference on Slavic word-formation Commission of the International Committee of Slavists "New phenomena in the Slavic word formation: the system and operation"]. Moscow, 2010, pp. 197–210 (In Russian).
5. Ulukhanov I. S. *Motivatsiya v slovoobrazovatel'noy sisteme russkogo yazyka* [Motivation in the word-formation system of the Russian language]. Moscow: Azbukovnik Publ., 2005. 311 p.

Інфармацыя пра аўтара

Кірду́н Ала Анато́льеўна – кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры беларускай філалогіі. Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт (220006, г. Мінск, вул. Свядлова, 13а, Рэспубліка Беларусь). E-mail: allakirdun@mail.ru

Information about the author

Kirdun Ala Anatolyeuna – PhD (Philology), Assistant Professor, the Department of Belarusian Philology. Belarusian State Technological University (13a, Sverdlova str., 220006, Minsk, Republic of Belarus). E-mail: allakirdun@mail.ru

Пасцyniў 15.01.2020